

Карамзина Валентина Егоровна-старший воспитатель
МБДОУ Детский сад №25 “Туллукчаан”
с.Кердем Хангаласский улус;
“Саха норуотун педагогикатыгар тирэҕирэн
чөмчүүк саастаах оҕолору сир-майгы өтүнэн
сайыннарар эйгэни тэрийэр “Ситимчээн” бырагырааммаҕа
төрөппүккэ сырдатты үлэ”.

“Ситимчээн” бырагырааммаҕа төрөппүккэ сырдатты үлэ.

Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕин министиэристибэтин научнай-мэтэдиическэй сэбиэтэ «Эркээйи эргирэ»: оҕо уонна ыччат сайдар эйгэтин тэрийии» бырагыраамманы 2020 сыл тохсунньу 30 күнүгэр бигэрэспитэ уонна үөрэх тэрилтэлэригэр сайдар эйгэни олохтуурга туһайбыта. Бырайыак ис хоһооно тыа сиригэр социальнай тэрилтэлэрин, түмсүүлэрин, түөлбэлэрин бииргэ түмэн оҕону, эдэр ыччаты сайыннары биир эйгэтин тэрийии буолар.

«Эркээйи эргирэ» - Олоххо ситиһиилээх киһини бэлэмнээһин, ол эбэтэр оҕо сирдээх-майгылаах, тобуллаҕас толкуйдаах, дьулуурдаах, үлэһит, чөл доруобуйалаах, Ийэ дойдутугар бэриниилээх, кыра да, улахан да ыарахаттары туоруур кыахтаах буолуута диэн сүрүн соруктаах.

Биһиги уһуһааммыт «Эркээйи эргирэ» тирэх былаһаакка буолан 2021 сылтан үлэбитин саҕалаан «Ситимчээн» диэн саха норуотун педагогикатыгар тирэҕирэн чөмчүүк саастаах оҕолору сир-майгы өтүнэн сайыннарар эйгэни тэрийии бырагыраамма оностон үлэли сылдьабыт.

Дьэ кэргэн уонна уһуһаан иитэччилэрэ бары бииргэ түмсэн, оҕону төрүт ийэ тылыннан санардар, толкуйдатар, оҕо илиинэн үлэлиир, айар-тутар, тобулар эйгэтин бары өтүнэн табыгастаахтык тэрийдэхпитинэ эрэ ситиһэбит. Бу кыһалбалары өйдөөн биһиги дьэ кэргэни кытта үлэҕэ улахан болҕомто ууруохтаахпыт.

Уһуһааммытыгар оҕолорго араас тэрээһиннэри ытабыт: сахалыы танныы, сахалыы ас күнэ, өбүгэм оонньууларын күнэ, сахалыы бырааһынныктар (Байанай ыйа, Танха ыйа, Өбүгэ оонньуулар, Төрөөбүт тыл күнэ, Аҕа, Ийэ күнэ Республика күнэ, Ыһыах), теруһпүттэри кытта төгүрүк остуоллар, ыйытынныктар, сырдаттылар, маастар кылаастар буолаллар.

Төрөппүтү кытта үлэбит сүрүн соруктара:

- иитэччилэр уонна төрөппүттэр иитии араас боппуруостарыгар сыһыаннарын үөрэтии, төрөппүтү оҕону иитэр-сайыннарар боппуруостарга үөрэхтээһин, норуот педагогикатын ньымаларын туһанан оҕону сир-майгы өтүнэн сайыннары эйгэтин уһуһаанна, дьэ кэргэнэ тэрийии.

Иитэччигэ уонна төрөппүккэ туһайан сир – туом туһунан билиһиннэрэргэ анал дьарыктар, аралдьытылар буолаллар. Манна туттар литературабыт: Тимофеева Айсена Сергеевна “Саха ыалын бастын кинигэтэ”, Павлов Анатолий Николаевич - Дабыл “Ыйдарынан туомнар”, Е.П.Чехордуна, Д.Г.Ефимова “Оскуола иннинээҕи саастаах оҕо сайдар эйгэтин эркээйтэ” уо.д.а.

Аан дойду бары омуктарын биир ситимниир - итэҕэл, сир-туом буолар. Норуот итэҕэлинэн тыыннаах диэн мээһэҕэ этиллибэт. Онон дьэҕэ-уокка, айылҕаҕа, дьону кытта сыһыанна сир-туому тутуһууну инэрэр дьонунан буолаллар төрөппүттэр.

Бу үлэбит түмүгүнэн: төрөппүт төрүт үгэни билэр-тутуһар, оҕотугар ол билбитин инэрэр, дьиннээх сахалыы өйдөөх-санаалаах, чөл туруктаах, иллээх-эйэлээх дьэ кэргэн буолуута.

“Ситимчээн” программанан төрөппүккэ сырдатты үлэ былаана

№	Саха халандарынан ыйдарынан туомнар	Тутула	Төрөппүтү кытта үлэ
1	Балаҕан ыйа-Улуу Суорун ыйа	Бу ыйга кыстыкка көһүү буоларынан Балаҕан ыйа диэн ааттаммытын оҕолорго быһаарабыт, кэспиибит, хартыына, остуоруйа нөнүө. Айылҕаҕа тахсыны тэрийэбит.	Төрөппүттэри кытта экскурсияҕа тахсыы, айылҕа уларыһытын кэтээн көрүү. “Көмүс күһүн бэлэҕэ” дьаарбанка 1Лекция: “Ситимчээн” программаны билиһиннэрии
2	Алтынны-Хотой Айыы ыйа.	Хотой Айыы- түмсүүнү, тэрээһини түстүүр. Түмсүү төрүтэ – көмүскэс, аһыныгас буолуу, бэйэ-бэйэҕэ көмөлөһүү.	“Күн дьыл билгэтэ” (Күөрдэм тулуктара” стр.12) төрөппүттэргэ викторина ытыты.

3	Сэтінньи –Байанай ыйа.	Байанай ирдэбилэ, сирэ, айылжаа сылдыы быраабылата. Бултка сыһаннаах оонньуулары тэрийэн ытабыт.	“Булчут үгэстэрэ” төрөппүт кыттыылаах аралдытыы. “Булчукка аналлаах сир-туом” кэпсээн. 2 Лекция: Оҕо сайдар эйгэтин тэрийиигэ саас кэрдиис кэминэн оҕо сайдыытын ис хоһооно. “Эркээйи эргирэ” программаттан
4	Ахсынньы –Билгэ хаан ыйа. Билгэ-билии төрдө	Сахабыт сирэ тыйыс тымныы эрээри олус кэрэ, дыкти. Хаарынан мууһунан опыттары онорон көрүү.	«Сахам сириҥ кыбынны айылҕата» тереппуту кытта урууу, хаартыска быыстапкатын тэрийи. 3Лекция: “Бигэ туруктаах ыл”
5	Тохсунньу – Танха ыйа	Танха диэн- киһи таайар, сэрэйэр күүстэрин кытта сибээстээх диэн оҕолорго билийиннэри, аралдытыы, оонньуулар, остуоруйа нонус.	“Танха сирин-туомун төһө билэҥин?” төрөппүккэ ыйытыннык толотторуу
6	Олунньу – Одун ыйа	Дойдубут ытык сирдэрин билийиннэри. Остуол оонньуулар.	“Дойдум ытык сирдэрэ”-(темата уларыыан сеп) оҕолор төрөппүттэрин кытта презентация онорон оҕолорго кэпсээһиннэрэ.
7	Кулун тутар – Дьөһөгөй ыйа.	Дьөһөгөй оҕотун туһунан кэпсэтиһии, анал оонньуулар.	“Дьөһөгөй оҕото” илиинэн тутан оноруу- дьэ кэргэн быыстапката. Төрөппүттэргэ тургутук оонньуу тэрийи: “Ханалас”. Дьэ кэргэнгэ анаммыт төрөөбүт дойдуну үөрэтэр оонньуу.
8	Муус устар –Айыыһыт ыйа.	“Күн эргирэ” мультфильм остуоруйа көрүү, кэпсэтиһии. Хаар уонна уу свойствата - опыттар.	“Аҕа туйаҕын хатарааччы”-хаарга ытыллар оҕолорго уонна аҕаларга спортивнай күрэх 4-5 лекция “Аҕа –ыл тирэ5э”
9	Ыам ыйа – Иэйиэхсит ыйа	Түмүк муньахтар Сайыны көрсө “Оҕо ыһааҕын” тэрийэн ытабыт.	6 лекция “ Оҕоҕо холобур буолабыт” Эркээйи эргирэ прогамматтан. “Ыһаах сирэ- туома”- төрөппүттэргэ буклеттары онорон билийиннэри

Анкета «Айылҕа – биһиги дьэбэит»

Сыала: төрөппүт айылжаа сыһанын, айылҕаны харыстыырга оҕотун хайдах уһууларын чинчийи, тургутуу.

Анкета боппуруостара:

- Экология диэн тугуй?
- Эьиги санаабытыгар биьиги айылҕабыт экологията хайда5ый?
- Кэрэ сирдэрбитигэр туристар кэлэллэрин туох дии саныыгыт?
- Дьэ уунээйилэрэ олордо5ут дуо? Ханнык уунээйилэри ууннэрэ5ит?
- Эьиги дьэ кэргэн тынара тыыннаа5ы иитэ5ит дуо?
- Тэлгээ5итигэр мас олордубуккут дуо?
- Чыычаахтарга уйа онорон ыйыыгыт дуо?

- О5о5утугар айыл5а туьунан кинигэ аа5а5ыт дуо?
- Айыл5а туьунан киинэлэри, телепердачалары кере5ут дуо?
- О5о5ут ойуурга, айыл5а5а сылдыарын себулуур дуо?
- Ойуурга, айыл5а5а о5олоргутун илдэ5 бара5ыт дуо?
- О5о5утугар мас-от, отон-тэллэй, уен-кейуур, кетер-суурэр туьатын туьунан кэпсиигит дуо?

Ааттарын уерэтэ5ит дуо?

- О5олоргутугар айыл5а туьунан хобоону, таабырыны, ес хобоонун уерэтэ5ит дуо?
- О5о5ут тыынар-тыыннаахха сыьыана хайда5ый? Кинилэри харыстыыр, бубэбэйдир дуо?
- Тереебут айыл5аны харыстааьынна туох улэтэ ытыллыахтаах дии саныыгыт?
- Эьиги санаа5ытыгар о5о5ут о5о саадыгар айыл5а туьунан билиини-керууну септеехтук

ылар дии саныыгыт дуо?

Викторина Өбүгэлэр кэтээн көрүүлэриттэн билгэлээһин

Норуот умнуллан эрэр үгэстэриттэн, чуолаан, айыл5аны билгэлээһин о5ону норуот культуратыгар ыкса сыһыарар, о5о5о айыл5а5а харыстабыллаах сыһыаннаһы өйүн-санаатын үөскэтэр.

Норуот билгэлэрин туһанан айыл5аны кэтээн көрүү о5о5о сананы арийыы үөрүүтүн, ырытар-чинчийэр ба5атын уһугуннарар.

- күн көрөр да сылыппат- ханнык дьыл кэмэй
- күммүт дьизэлэммит хаар, былыт кэлэр
- сулустар дыримнээн көстөллөр- таһырдыа тымныйбыт
- турбаттан буруо көнөтүк тахсар- тыала суох тымныы күн
- түүн ый дьизэлэммит- былыт кэлэригэр
- суолга сылгылар нуктуу тураллар-былыт хаар кэлэригэр
- ыт хаарга күөлэһийэр-былыт хаар кэлэригэр
- Муус чопчулара өр турдактарына-саас уһуур
- Ньургуун хойуутук үүннэбинэ- от өлгөм буолуо
- Түүн сиик түстэбинэ-ардах кэлбэт
- Оноойу элбэх буоллабына – сир аһа элбэх буолар

Викторина саха төрүт культуратыгар уонна Айыы үөрэ5эр, ону тэнэ А.П.Оконешникова “Эркээйитин “ төрүттэригэр олобуран оноһуллубут.